

BEOGRADSKI JEVIJEI U DOGAĐAJIMA IZ 1862. GODINE

PORAST napetosti između Turske i Srbije do koje je došlo nakon Svetoandrejske skupštine i stupanja Mihajla Obrenovića na presto, veoma je uticao na odnose između srpskog i turskog stanovništva u Kneževini. Stanje u Užicu, Šapcu, Smederevu, Fetislam (Kladovu) i oko Sokola, ubrzano se pogoršavalo od početka 1862, a sukobi su bivali sve češći. Kao i u svemu drugom, prestonica je i u tim odnosima imala posebno mesto: beogradski Turci, erlije i nizami, bili su prilično brojni, beogradski Srbi ekonomski najjači i kulturno najuzdignutiji, tu su bile glave dveju vlasti sa nejasno podeljenim ovlašćenjima, u ondašnjoj javnosti su sukobi nalazili odjeka bilo gde da se dogode, a glas o izgredima u Beogradu je lako stizao na Bosfor, Senu, Temzu ili Nevu. Drugde je veći broj sukoba bio povezan s pljačkom i uopšte ličnom korišću: oko Sokola kad je reč o muslimanima, u Užicu kad je reč o Srbima; u Beogradu su bili motivisani pretežno netrpeljivošću i utoliko opasniji. Korektnih odnosa između Srba i Turaka bilo je sve manje već od leta 1861, a prizore komšijskog divana ponekog erlije i varošanina, uz šerbet i čibuk, nestalo je gotovo sasvim. Izgubila se i nameštena učtivost i ceremonijalna ljubaznost u ophođenju i sve su se češće jedni drugima obraćali kroza zube, kleli se razgovetno i psovali na sav glas. S porastom netrpeljivosti bili su dovoljni i najnezatniji povodi za krupne rasprave i zvanične proteste, a obostrana jarost je doskora bezopasnim zaševicama davala krvav rasplet. Među Beogradanima dveju vera bilo je mnogo krvi tih meseci, krvi na jeziku, u očima, u mislima, ali i na javi. U izgredima su često stradavala deca, što je mnogo kazivalo o opštem emotivnom stanju i veoma uticalo na njega, a obično su učestvovali i žandarmi i nizami, čime je svaki od njih dobijao značaj maštene neposrednog sukoba država.

U januaru 1862, na Vidin-kapiji je nađen Isečen baša Mujko Hadžiahmetović, čauš i pašin gavaz, za čiju je smrt jedan od najborbenijih hodža optužio žandarme i zakleo Turke da ga osvete;¹ erlije su se potom tužile da su srpski panduri »tukli i po blatu vukli« nekog Paležliju,² zlostavljali dvoje turske dece i pokušali da ubiju Fenerdži-Jusufa.³ U februaru su upozoravali srpske vlasti da Mujkov brat stal-

¹ Arhiv Srbije, Ministarstvo unutrašnjih dela — Policijsko odeljenje (u daljem tekstu: AS, MUD — P), 1862, XVI, 41; Istorijski arhiv Beograda, Upraviteljstvo varoši Beograd (u daljem tekstu: IAB, UVB), 1862, XXIX, 121, 181; 630 — 16, 22, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 76, 103, 116, 121, 125, 128, 147, 148, 149, 154, 155, 168, 173, 178, 205, 230; 631 — 1, 2; Strane zemlje, *Srbski dnevnik* (u daljem tekstu: SD), 13. II 1862, br. 13, str. 3; *Dopisi, Srbobran*, 2. III 1862, br. 18, str. 3; *Vidovdan*, 21. VIII 1862, br. 96, str. 1; Jovan Ristić, *Bombardovanje Beograda (1862)*, Beograd 1872, 27.

² IAB, UVB, 1862, 630 — 16, 22.

³ IAB, UVB, 1862, 630 — 147; *Vidovdan*, 21. VIII 1862, br. 96, str. 1.

no poziva na osvetu i da Asan Madžarević priča kako će umreti ako se ne napije kauske krvi;⁴ kasapski sluga Mijailo Vučković bio je napadnut nožem,⁵ a jedan turski amašin je istukao krojača Kostu Nikolića. Turci se nisu libili da i decu guraju u prestupe: podsticali su ih da svakojako izazivaju srpske žandarmske patrole koje su, predvođene policijskim tumačem Simeonom Nešićem i pisarom Sretenovićem, noću obilazile Dorčol, zatim da razbijaju fenjere sa inicijalima kneza Mihaila, da tuku srpsku i jevrejsku decu i služe se oružjem. Najveći rusvaj izazvala je dečja družina koja je iz kuće jednog luladžije pucala pravim topom niz čaršiju i kad je jedan mladi erlija u Jasik-kafani pištoljem ubio mladog Albanca.⁶ U martu su se potukli Babajil Šaći i ekmedžijski sluga Jovan Mijović,⁷ kavaljerijski narednik Kostić je potegao sablju na jednog Turčina,⁸ besposličar Ibrahim i njegov drugar nasmuli su na jorgandžiju Danila Cvetkovića,⁹ Idriz Bećirović je na Bit-pazaru jurio handžarom kafanskog momka Aleksu Milojkovića,¹⁰ a svakako je najviše odjeknuo događaj na Savi kad su žandarmi 20. marta pomogli trojici osuđenih Srba iz Bosne, koji su povedeni u vidinske tamnice, da se otkuju i pobegnu.¹¹ Osetivši miris krvi, u aprilu je negde iz Rumelije stigao čuveni krdžalija Salija Barjaktarević, za koga se pričalo da na duši ima dvesta hrišćanskih glava.¹² Amet-begov sluga je razigravao konja dorčolskim sokacima i pozivao žandarme na megdan,¹³ nizami su napadali devojčice zanatlija u sokaku pored turske policije, tobdžija Arslan je sa nekoliko drugova pretukao bakalskog kalfu Stevana Ivkovića, a dvojica pijanih erlija su potegla noževe na žandarma Đorđa Vidakovića.

Sličnih izgreda je u većem broju bilo u maju, ali su svi pali u senku nekoliko većih sukoba koji su, svaki za sebe, dovodili varoš na samu ivicu opšteg i masovnog obračuna. Posle podne 11. maja, dva Turčina su zabasala na Palilulu — isključivo srpski rejon u kome je bila »veća čast« beogradskih javnih kuća — pa napivši se pravila javnu sablazan, zbog čega su ih pozornici povelili u Upraviteljstvo varoši. Na Stambol-kapiji su nizami pritekli u pomoć dvojici pezevenka: poobarali su žandarme kundacima i pijance sakrili u tamne lagume, osvetivši se tako srpskoj policiji za otmicu izvedenu 20. marta na Savi. Askeri su se potom zatvorili u svoju utvrdu sa oružjem okrenutim prema vani, narod je opkolio Stambol-kapiju i oborio turski top sa zemljanog bedema, a erlije su se naoružale i povukle u kuće; srpski ministri i činovnici su imali dosta muke dok je vaspostavljen uobičajeni red. Sledeći događaj je još više zaoštrio odnose: u noći između 13. i 14. maja, Maksim Ristić, dvadesetpetogodišnji žandarm rodnom iz Bosne, tesakom je isekao Salija Ibrahimovića, kajikdžiju iz Šapca, i bacio ga u Savu, posle čega

⁴ IAB, UVB, 1862, 630 — 230; 631 — 31.

⁵ IAB, UVB, 1862, 630 — 53.

⁶ IAB, UVB, 1862, XXIX, 181; 630 — 116, 125, 168, 205.

⁷ IAB, UVB, 1862, 630 — 120.

⁸ IAB, UVB, 1862, 630 — 154.

⁹ IAB, UVB, 1862, 630 — 155.

¹⁰ IAB, UVB, 1862, 630 — 178.

¹¹ AS, Fond liče Garašanina (u daljem tekstu: IG) — 1357; IAB, UVB, 1862, 630 — 159, 160, 172, 177, 212, 213, 214, 216, 226, 238, 241, 244, 246, 248, 250, 254, 263, 277, 278; 631 — 87; AS Forinj otis 195 (u daljem tekstu: F.O. 195), vol. 724, k. 103; Dopisi, SD, 24. III 1862, 24. II; 27. III, 25. 2: 31. III, 26, 5; 7. IV, 28. 4; Vidovdan, 21. VIII 1862, br. 96, str. 1.

¹² Dopisi, Srbobran, 6. V 1862, br. 36, str. 2.

¹³ IAB, UVB, 1862, 631 — 24.

ga je srpski sud hitno, pre nego što Turci saznaju, osudio na dvadeset godina ro-bije, a njegove saučesnike, dvojicu lađara i švajcercera, na po petnaest.¹⁴

Ponovo u žarištu, i to na najopasniji način, Stambol-kapija se našla 25. maja. Na uvredu koju mu je uputio zapovednik turske straže Kuršid-aga, pandur Topčiderskog apseničkog zavedenija Aleksa Miljković, rodom iz Peći, potegao je pištolje srebrnjake, pa umesto juzbaše, koji je hitro izmakao, ubio nevinoj Turčina koji je u austrijskom konzulatu služio kao poštonoša. Turci su se ovoga puta još brže naoružali i utvrdili, a oko Stambol-kapije se okupilo mnoštvo Srba, dobrim delom takođe pod oružjem. Da bi se povratio mir bio je potreban ceo dan grozničave aktivnosti svih srpskih ministara i celog konzularnog kora.¹⁵

Iako su bili srazmerno malobrojni (nešto više od 1.800 od oko 23.000 stanovnika)¹⁶ i prema političkim događajima i ovim sukobima pretežno uzdržani, beogradski Jevreji nisu mogli ostati van zbijanja koja su 1862. zahvatila glavnu varoš Kneževine. Jevrejska mahala se nalazila na obodu beogradskog naselja, ispod Kalemegdana i uz Dunav, iza Ali-pašine džamije, šedrvana i zapuštene poljane sa nekoliko nakrivljenih nišana. U Hanzikinom hanu su oko 1860. bih smešteni jedna jevrejska škola i Duhovni sud, a blizu je bio i Jevrejski hamam sa pet prostorija udešenih za verske potrebe korisnika. Kuće su mahom bile niske, jednostavne, pokrивene ćeramidom, a kod imućnijih porodica ograđene zidom sa drvenom kapijom na kojoj se obično nalazio poveći zvekir. Gotovo sve avlije su bile pune cveća. Opko-ljen sa svih strana Turcima, na tom prostoru je opstajao svet trgovaca i sarafa sa dugim bradama i anterijama, gotovo sam za sebe i sav u tradiciji. Obuzeti poslom i patrijarhalnim ritualom, ljudi iz te mahale bi živnuli subotom i u vreme purimskih svečanosti, u februaru ili martu, kad su se vrata jevrejskih domova otvarala susediima i gostima iz cele varoši, pozvanim na dakonije i slatkiše sa medom, orasima i urnama. Domaćini su tih dana išli ulicom pod maskama, u šarenoj odeći i stvarali zanimljiv prizor. Međutim, svi Jevreji nisu živeli u tom

¹⁴ AS, Ministarstvo unutrašnjih dela — Sanitetsko odeljenje (u daljem tekstu: MUD—S), 1862, IV, 154; MUD—P, 1863, V, 70; XXI, 1; Licej (u daljem tekstu: L) — 1092; IAB, UVB, 1862, XXIX, 121; 631 — 28, 31, 32, 33, 37, 50, 54, 55, 57, 67; Longvort Bulveru 28. V i 2. VI 1862. AS, F. O. 195, vol. 724, k. 103; Testi Mutjeu 26. i 28. V 1862. Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti, istorijska zbirka (u daljem tekstu: ASANU, IZ), 12577/B-9; Vlangeli Gorčakovu 28. V 1862. ASANU, IZ, 12577/B-9; Vidovdan, 21. VIII 1862, br. 96, str. 12; Srbobran, 10. V 1862, 37, 1, 3, 4; 17. V, 39, 1, 3; »Diplomatska akta o bombardovanju Beograda«, Vidovdan, 4. VI 1863, br. 64, str. 1; Đorđa Gvozdenović, *Krjavo pozorje među Turkom i Srbima u Beogradu 1862. godine*, Beograd 1862, 14; Nil Popov, *Srbija i Turska od 1861. do 1867. godine*, Beograd 1879, 26—30; Jovan Ristić, *Spoljašnji odnosi Srbije novijeg vremena*, Beograd 1887, knj. II, 105; Sreten L. Popović, *Putovanje po novoj Srbiji*, Beograd 1950, 414.

¹⁵ AS, MUD—P, 1862, VIII, 21; XVI, 39, 40; 1864, XI, 15, 16; IAB, UVB, 1862, XII, 410; XIII, 377, 441; XIV, 245; XIX, 50; XXVI, 24; XXIX, 121; 630 — 33; 631 — 58, 90, 61, 62, 63, 65, 70, 71, 72, 74, 77, 88, 90, 91; Longvort Bulveru 6. VI 1862. — AS, F. O. 195, vol. 724, k. 103; Testi Mutjeu 6. VI 1862; Vlangeli Gorčakovu 24. V 1862. Arhiv SANU, IZ, 12577/B-9; SD, 30. V 1862, 42, 3; 7. VI, 45, 3; Srbobran, 20. V 1862, 40, 1; 31. V, 43, 3—4; Jeremija Obrad Karadžić, *Smrt ili Pravda. Bombardiranje Beograda u 12 pesama*; spevao Jeremija Obrad Karadžić, prirodni pojeta, Beograd 1863, deo II, 7; »Diplomatska akta o bombardovanju Beograda«, Vidovdan, 4. VI 1863, br. 64, str. 1; »Diplomatska akta o bombardovanju Beograda — Izvod iz izveštaja kavaljera Sikovasa, italijanskog generalnog konzula u Beogradu, od 15. juna 1862« (preštampano iz Vidovdana), SN, 6. VI 1863, 66, 253—254; N. Popov, *Srbija i Turska*, 28—30; J. Ristić, *Spoljašnji odnosi Srbije*, II, 105; Nikola Hristić, *Pre pedeset godina — Cukur-Ceasna — Bombardovanje Beograda 3—5. juna 1862*, Beograd 1912, 6—12; S. L. Popović, *nav. delo*, 50.

¹⁶ Vladimir Jakšić, *Državopis Srbije, Srpske novine*, 8. VI 1863, br. 67, str. 257—258; izveštje podneseno p. ministru finansija o čištu žitelja Srbije u godini 1859; *Državopis Srbije*, Beograd 1863, sv. 1, 86; Po-kret ljudstva Srbije u godini 1862; *Državopis Srbije*, Beograd 1865, sv. 11, 2; J. Ristić, *Spoljašnji odno-saji*, II, 254; Zapisai Jevrejima Grujica, Beograd 1923, knj. II, 222; Nikola Vučko, *Respadenje esnata u Srbiji*, Beograd 1954, knj. I, 164, 168, 170; Vidosava Nikolčić, »Turska doba i stenovništvo u Beogradu u vreme bombardovanja 1862. godine«, *Godišnjak grada Beograda*, Beograd 1862—1863, knj. IX—X, 270, 273; Vidosava Stojančević, »Etnički odnosi 1830—1867«, *Istorija Beograda*, Beograd 1974, knj. III, 526—528.

rejonu — bar 600 ih je stanovalo u drugim delovima grada, ali takođe među Turcima; samo u susednoj Ah-pašinoj mahali imali su devet dućana, pored trinaest turskih i četrnaest srpskih.¹⁷ Živeći tako u srcu turske naseobine na Dorćolu, a pod srpskom jurisdikcijom, i oni su se morali naći u vrtlogu i dati danak nemirnom vremenu i uznemirenom gradu. Staviše, primećuje se da je broj slučajeva u kojima su bili žrtve turskog nasilja bio u velikoj nesrazmeri sa brojem pripadnika njihove kolonije.

Tobdžija Redžep i jedan njegov drugar su 6. februara upali u kuću stare Jevrejke kod simidžinice na Zereku, nakon čega su ih žandarmi i nizami pohapsili.¹⁸ Sutradan je pijani Mustafa u dućanu Jakova Medine ranio makazama kalfu Gavnila Jakovčevića.¹⁹ Deca turskih balugdžija su 9. marta kod Pirindžane pretukla mladog Haima Koena.²⁰ U tesnom sokaku pored kafane Moše Suzina na Jaliji, 23. aprila su tri turska momka pokušala da siluju sina Jozefa Solomonovića kad je pošao da kod sakadžije naruči vodu; žandarm Jovan Milenković je četrnaestogodišnjeg Isaka — inače šegrtu Haima Jorgandžije — spasio napasti i napsniko predao Mustafa-efendiji, turskom zapovedniku u varoši, koji ih je navodno kaznio batinama.²¹ Početkom maja, turska deca su pokrala Isaka M. Koena.²² Krajem tog meseca su tri Turčina i jedan Arapin iz tobđijskog buljuka sa Kalemegdana upali kod Jevrejke Bohore da kradu, pa je sirota udovica Jošue Izraela sa ćerkom morala vikom da sakuplja svet i spasava se od pljačkaša.²³ Kasapski sluga Daut je poslednjih dana maja istukao petnaestogodišnjeg Solomona, sina sarafa Levija, kad je dečak svratio u dućan po meso...²⁴

Razume se da su Jevreji tražili zaštitu srpskih vlasti i pomagali im koliko su mogli. Kad bi turski vojvoda ili neko od nižih starešina svratio u Mošinu kafanu na Dunavu da se kod gazde i njegovog momka Davida Haima Levija, zvanog Stambolija, raspita o nečemu što se ticalo Srba, Upraviteljstvo varoši Beograda bi ubrzo saznalo o tome. Ova dvojica su 29. maja upozorila žandarma Aleksu Kušakovića, sa službom u njihovom kraju, da jedan Turčin, sa pištoljima zadenutim iza leđa i pokrivenim gunjem, tumara okolo, preti i vreba priliku da ga ubije. »Čuvaj se, poginućeš od tog Turčina« — rekli su mu Moša i Stambolija. Iskusnom kafedžiji činilo se da će upravo 30. maja uveče biti zla, pa je poslao Stamboliju da upozori srpsku policiju. Uskoro je stigla grupa žandarma i sakrila se u Mošinoj kafani. I dolsta, na Kušakovića je iz mraka nasrnulo Turčin, vadeći nož iz silava desnom i tražeći pištolj iza leđa levom rukom. Očekujući napad, žandarm je međutim i sam brzo potegao iz kuburluka i naterao u bekstvo junačinu koji je svoje podvige razglasio pre nego što ih je izveo.²⁵

¹⁷ V. Nikolić, *nav. rad.*, 270; Živorad P. Jovanović, *Iz starog Beograda*, Beograd 1964, 28—29, 143; Divna Đurđević-Zamolo, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521—1867*, Beograd 1977, 114—115, 219; Aleksandar Deroko, *Beograd na susretu dva veka — Beograd u sećenjima 1900—1918*, Beograd 1977, 11.

¹⁸ IAB, UVB, 1862, 630 — 57.

¹⁹ IAB, UVB, 1862, 630 — 60.

²⁰ IAB, UVB, 1862, 630 — 125.

²¹ IAB, UVB, 1862, XII, 119; XXIX, 121; 630—249, 254, 259.

²² IAB, UVB, 1862, XXX, 121.

²³ IAB, UVB, 1862, XII, 610.

²⁴ AS, MUD—P, 1862, XVI, 40.

²⁵ IAB, UVB, 1862, 630 — 177.

Krajem maja 1862. učinjeni su poslednji bezuspešni pokušaji da se nađe rešenje za sve opasnije zaplete i spase mir. Napetost je prvih dana juna dostigla vrhunac i pretvorila se u opšti sukob. U Beogradu je 3. juna osvanula jedna od onih svetlih i lepih nedelja kada se sav svet oseća praznično i sprema da dokolicu provede što prijatnije. Međutim, provod i opuštanje ovoga puta nisu Beograđanima već od jutra polazili za rukom. Pozorišni poslužitelj je na crvotočnoj i nahe-renoj Varoš-kapiji dosta rano prikucao objavu da će te večeri biti održana predstava komada *Vojislav kralj bugarski*. Plakat je obradovao decu, ali su i deca i plakat ljutili nizame na kapiji, pa ga je jedan od njih iscepao bajonetom. Kad ga je krojački šegrt zbog toga počeo grditi, asker je momčića oborio kundakom. Posle kraće rasprave sa nizamima, žandarm na dužnosti kod kapije odveo je šegrta upravitelju varoši Mijailu Barlovcu, a zatim su sva trojica otišla vojvodi Musta-efendiji. Narod je uprkos spoljašnjoj mirnoći i prazničnoj vedrini, zabrinuto krenuo na ručak i popodnevni počinak.

Kad je zahladilo, mladež se okupila kod Velike kasarne da sluša vojne bandiste kojima je dirigovao sedamdesetogodišnji, strogi i sve nervozniji kapetan i kapelmajstor Josif Šlezinger, čekajući penziju i mlade da ga odmene. Deca su žurila na sladoled i bozu, brojne porodice su se vraćale sa teferića iz Topolidera, Bulbulidera i Vilinih voda, iz bašta, voćnjaka i vinograda na Vračaru... Prva popodnevna gužva izbila je na Dorćolu nešto pre 16 časova. Žitelji jedne turske mahale su sve teže podnosili da u njihovom sokaku žive učitelji Juda Leon Perera i njegov sin Samoil. Desetak dana ranije, Turčin Topuz se posvađao sa Jevrejicama i napao Leonovu ženu Merkadu, koju su muž i dva žandarma jedva uspešli da izbave. Od tada su Turci svakog dana nastojali da jevrejsku porodicu isteraju iz kuće pre nego što istekne vreme zakupa. Jevreji su se pokazali tvrdi nego što se očekivalo i odolevali su sitnim pakostima, pa su Turci odlučili da ih se toga dana reše na najgrublji način. Učitelju je posle 16. june došao hodža, inače ovlašćen da nadgleda red u toj mahali, sa vlasnikom Kil-Ahmetom balukdžijom i Ibrahimom duvadžijom, naredio mu da se seli, navodno po pašinoj zapovesti, i zapretio da će kuću pre raskopati i zapaliti nego li ovoga puta ostaviti nevernike u njoj. Kad su sekirama počeli razvaljivati furunu, srpski podanik Perera je zatražio zaštitu u Upraviteljstvu varoši. Barlovac je sa svadbe pozvao Simeona Nešića, a mladi terdžuman, najsvečanije odeven, otišao je vojvodi i zatim sa turskim oficirima i dvojicom nizama krenuo da izvidi slučaj. Na mestu događaja je već bio pisar Musta-ković sa dorćolskim pozornicima. Trojicu Turaka, koji su dotle uglavnom izbacili i pilupali nameštaj Jevrejske škole, Nešićevo nastojanje nije uspeo da odvрати od zla, a turski oficir je umesto da pomogne zapretio da će ako zatreba dovesti sa Kalemegdana trista nizama da obezbede nesmetano rušenje oskrnavljene muslimanske kuće. Napokon je morao doći upravitelj sa Musta-efendijom i tek su njih dvojica uspele da zaustave hodžu i pošalju ga paši u grad. Ostavivši pred kućom tri žandarma, Nešić je pošao u Policijsko odeljenje dorćolskog kvarta da napiše izveštaj; greškom je na aktu stavio da se slučaj dogodio 4. juna, dana koji terdžuman neće doživeti.

Odlazeći u grad, hodža je pričao da je sve učinio po vezirovom nalogu i da je mogao, ukoliko je htio, da sruši ili zapali kuću. I doista se iz tvrđave vratio sa dvo-

ijom pomoćnika bez ikakve kazne i pratnje, sasvim slobodan i dobro raspoložen. »Hodža je bio neumoljiv« — pričao je kasnije žandarm Veljko Jovanović koji je iz kafane preko puta Jevrejske škole gledao šta se događa. Iako je hodžino samopouzdanje bilo očigledno, a njegov povratak sa Kalemegdana mogao da zabrine, srpski činovnici su se ipak ponadali da je to poslednja gužva dana. Terdzuman je predao izveštaj i krenuo da nastavi prekinuto veselje, a Barlovac da o gužvi izvesti ministra unutrašnjih dela Nikolu Hristića, ali ni jedno ni drugo nisu stigli da završe.

Tek što se glas o nevolji Jude Perera proširio čaršijom, na dunavskoj padini je izbio novi metež. Sa malo vode, Čukur-česma se nalazila među gusto naseljenim mahalama, pa žagor i muvanje oko nje nisu prestajali do kasno u noć. Kao i na većini drugih, i ovdje su se gurali, svadali i lupali sudove. »Mnogo je služinčadi plakalo kraj česme ne znajući kako da se vrati gazdi bez testije« — sećao se Panta Šrečković detinjstva. Posle velike žege, i ove nedelje se na česmi sakupilo mnogo sveta, žednog i nestrpljivog, babe sa obramicama, mladi iz okolnih kuća berberina Mustafe Bošnjaka, nalbante Asana, bakalina Mustafe i njegove braće, potom Šerifa Dudie, Etinj-bega, Mutiš-age Nišlije, Tabakibrahimovića i iz konaka Rašid-bega, prostranog, visokog, sa stajama, baštom, velikom avlijom i ribnjakom, zatim nizami iz obližnje turske policije sa vedricama i krčazima, te nekoliko dece, momaka i slugu čak od Carigradskog druma i Stambol-kapije. Od gungule se nije mogla videti žalosna vrba iznad još žalosnijih basamaka, a ponajmanje sama cev pri dnu rupe...

Bilo je prošlo 18 časova kad je Sava Petrović, šegrt u bakalnici Alekse Nikolića kod Turskog fana na Velikoj pijaci, pokušao da natoči pre trojice nizama koji su došli ranije. U komešanju oko prvenstva, šesnaestogodišnji momčić iz Lukavca u kruševačkom okrugu slomio je krčag Turčinu sa žutim širitom na rukavu. Podoficir je najpre pokušao da izvuče dečaka iz gomile Srba koji su gledali da ga zaštite, a onda se besno prihvatio obramice: »Evo ti vode!« Iako je dečak već od prvih udaraca pap obilivljen krvlju, dvojica redova su nastavila posao starešine. Šegrt je jauknuo nekoliko puta, čula se vriska žene sa pendžera okolnih kuća, narod je počeo da navire iz susednih sokaka i vraća se u njih raznoseći glas o ubistvu dečaka. Prvi je na mesto događaja prispeo Nikola Jeftić, najbliži srpski pozornik, a kad je vest stigla do Upraviteljstva varoši, Sima Nešić je sa potporučnikom Milošem Kadićem, Đorđem Jovanovićem Nišlijom, koji se tu slučajno zatekao, i trojicom žandarma ponovo krenuo niz padinu.

Terdzuman je naredio da teško ranjenog šegrtu odnesu u varošku bolnicu i sa Nišlijom pokušao da smiri svet. »Na poziv da se smire, nisu ni jedni ni drugi pomenutog gospodina [Sima Nešića, — prim. Ž. Đ.] poslušali« — pričao je kasnije Kadić, Turski podoficir sa drugovima, okružen srpskim žandarmima i policajcima, ipak je pošao uz sokak. Kad se kolona približila turskoj policiji, podoficir je pozvao svoje u pomoć i pokušao da se otme, a iz zgrade je izašlo petnaestak askera s puškama na gotovs koje je predvodio juzbaša Ibrahim-aga. »Sima im je pošao u susret i pokušao da ih nagovori da se vrate« — video je i čuo šezdeseto-

godišnji trgovac Dimitrije Naumović ispred kafane Tome Lekića. »Uveravao ih je da su im drugovi zaštićeni i da je njihovo uplitanje suvišno. Vratite se! Nema ništa! Jedan od naših je ubijen, sprovede se istraga« — rekao je Nešić i pošao prema juzbaši. Uto je turski kapetan mahnuo sabljom i, kao da je to bio nekakav znak, njegovi vojnici su zauzeli klečeći stav, sa dotle zazidanih mazgala na nizamskoj kasarni otpao je malter i sokakom su se prosuli plotuni. Okretni i superiorni daurski tumač vazda je znao da Turke nadgovori i nadmudri, da svaku raspravu izvede na njihovu štetu i predstavljao je sve ono što nisu voleli: evropsku kulturu, srpski napredak, žustru veštinu, pa su u njega sručili torbu olova. »Valjda ga je dvadeset puška najednom udarilo« — zaprljavši mu svečano ruho prašinom i krvlju i gotovo ga upalivši vrelim kuršumima. Pa ipak, mladi terdžuman nije odmah izgubio svest (čak je teturajući uspeo da vikne drugovima »Čuvajte se!«), niti je odmah umro. Teško ranjeni su bili i Đorđe Nišlija i Aleksa Jovanović, dok su žandarm Petar Banović i patroladžija Milan Arandelović ubijeni na mestu. Pošto su usmrivši jednog i ranivši drugog nizama uspeali da sklone drugove od turske vatre, Kadić je požurio u srpsku policiju da obavesti pretpostavljene, a žandarm Nikola Jeftić sa nekoliko građana i pandura da prenese ranjene i pobijene u bolnicu. Nizami su nastavili da pucaju na narod koji je bežao prema Upraviteljstvu varoši i na okolne srpske kuće.

Glasovi sa Varoš-kapije i posle podne sa Dorćola i Čukur-česme pobudili su razdornost dokonog sveta i oživelu divane posustale od vrućine i duga vremena, ali nisu odmah uplašili ljude koji su već bili svikli i na teže sukobe. Samo je Juda Leon Perera premro od straha dok mu jedan mladi Turčin nije objasnio da ova gužva nema veze sa njim. Pogibija pred turskom kasarnom nadmašila je, međutim, sve što se dotad dogodilo i teško da je mira moglo više biti. Uzastopni plotuni ispod Velike pijace prekinuli su razgovore po kafanama u Glavnoj čaršiji, oko Carigradskog puta, na Terazijama i Paliluli, te naterali ljude da zabrinuti iziđu na sokak i pokušaju saznati šta se događa. Kad su se od srpske policije začule trube i doboši postalo je jasno da se zbiva nešto veoma ozbiljno, jer vlast ne diže varoš na uzbunu zbog sitnica. . . Odmah zatim su i nizami pozatvarali kapije i povukli se iza zidova, a naoružane erlije su požurile u Anif-begovu, hadži-Abdulinu, Tabakovu i druge veće turske kafane, naročito iza Stambol-kapije, i u džamije. Posle toga nije bilo sumnje da se zagazilo u sukob opasniji od svih dotadašnjih i da nejač treba sklanjati, a dorasle pušci naoružati. Kad su uspaničeni ljudi bežeći sa Dorćola s preterivanjem počeli pričati o tako strašnom događaju kod policije, panika ili pripreme za borbu zahvatili su celu varoš.²⁶

²⁶ AS, OS, 1862, 472; 1863, 63; MUD—P, 1862, XI(1), 50, 1863, 1, 122; 1864, II, 53; XIV, 52; MUD — prezidijal, 1862 (M. Berlovac N. Hrišćiću 25. VI 1862); PO — 28, 1117; 75, 9; IAB, UVB, 1861, I, 318; IV, 339; VII, 328; XV, 30, 301; XVI, 154; 1862, III, 497; IV, 321; X, 221; XIV, 8; XV, 368; XVI, 124, 212; XX, 35, 419; XXVII, 184, 246; XXI(1), 121; 630 — 139, 245, 247, 253; 631 — 92, 93; 1863, XXI, 1; 1864, XX, 419; Milan Đ. Miličević, *Dnevnik*; Arhiv SANU, 9327/2, 37—38; Longvort Bulveru 21. VI i 3. VII 1862, AS, F. O. 195, vol. 724, k. 103; *Pieces justificatives*, str. 320, 322—323, 326, 328—330, 334, 336, 340, 351—352, 359—362, 364—365, 371—373, 375—379, 381—385; Izveštaj Testija od 6. VI 1862; Kratak istorijat razvoja poslednjih događaja u Beogradu zasnovan na iskazima svedoka očevidaca; ASANU, IZ, 12577/B—9; *Trgovske novine* — *Vnredni list*, 4. VI 1862, br. 46, str. 1; SD, 12. VI 1862, 46, 1; 16. VI, 47, 1—2; 23. VI, 49, 1; *Srbobran*, 14. VI 1862, 47, 4; *Domišljan*, sveška VII, 110; *Srpske novine* (u daljem tekstu: SN), 6. VI 1863, br. 66, str. 253—254; 22. VII, 89, 384; M. Ban, *Srbija po bombardovanju Beograda*, Beograd 1862, 6—7; *Bombardovanje Beograda 5. junija 1862. Opisano po zvaničnim izvorima*, Zemun 1862,

Do opšteg obračuna na svim tačkama gde su se sretali Srbi i Turci došlo je nešto kasnije kad je jedan buljuk nizama pokušao da iz grada prodre u varoš i kad je na Zereku poginulo još nekoliko pripadnika Upraviteljstva varoši, među kojima i žandarmerijski potporučnik Ivko Prokić.²⁷ U toku noći između 3. i 4. juna, srpski dobrovoljci i bečari pod vodstvom Đorđa Vljakovića, prote Jovana Jovanovića, Filipa Crnogorca, Stevana Kačanskog i drugih »vatrene patriota« zauzeli su i srušili Varoš-kapiju i Sava-kapiju, naterali utvrđene u Defterdarovoj džamiji da se predaju, a Turke iz Šerif-džamije na Savi da pobjegnu u grad. Do jutra je zauzeta i Vidin-kapija, a muslimansko stanovništvo sa Dorčola je oterano u tvrđavu, ili u nekoliko utvrđenih objekata po varoši iz kojih su se Turci još branili. Srbi, naime, nisu mogli borbom zauzeti tursku policiju sa kasarnom, posednute sa ne-

2—4; Đ. Grozdanović, *nav. delo*, 5—6; »Diplomatska akta o bombardovanju Beograda«, SN, 6. VI 1863, 66, 253—254; J. O. Karadžić, *nav. delo*, 4—5, 8—12; Đorđe Maletić, prolog govoren 6. IV 1871. o svetkovini zbog primljenog Beograda, Beograd 1871, 7; J. Ristić, *Bombardovanje Beograda (1862)*, 29—29; Milan Đ. Miličević, *Knežavina Srbija*, Beograd 1878, knj. 1, 21, 41; N. Popov, *Srbija i Turska*, 32—35; J. Ristić, *Spoljšni odnosi*, II, 108; Mileva Alimpić, *Život i rad generala Ranka Alimpića*, Beograd 1892, 318—320; Panta Srećković, *Datinjstvo*, Beograd 1900, 133; Basanov, »Bombardovanje Beograda 1862. godine (novi prilozak k istoriji ovog događaja)«, *Trgovački glasnik*, 25. XII 1902, br. 279, str. 5—6; Branislav Đ. Nušić, »Kako su se zabavljali naši stari«, *Tribuna*, 15. XI 1910, 2, 1—2; »Žrtve dužnosti«, *Policija*, 29. II 1911, 10—11, 309; Duš. Sinobad, »Događaj kod Čukur-česme«, *Policija*, 29. V 1911, br. 10—12, str. 305; N. Vulić, »Uzroci i posledice«, *Večernje novosti*, 13. V 1912, br. 133, str. 1—2; N., »Čukur-česma«, *Pravda*, 8. II 1912, br. 37, str. 1; V. K. Miljković, »Kako je bilo na Čukur-česmi od jednog očevidca«, *Pravda*, 14. II 1912, br. 42, str. 2; Mihajlo Dobrić, »Bombardovanje Beograda«, *Trgovački glasnik*, 25. III 1912, 67, 1; 29. III, 68, 1; »Bombardovanje Beograda« (iz uspomena), *Večernje novosti*, 3. VI 1912, 154, 1—2; Ilija Đ. Katanić-Kamičić, »Za spomen pedesetogodišnjice bombardovanja Beograda — 1862., treći jun«, *Večernje novosti*, 4. VI 1912, 155, 2; Jela Novaković, »Bombardovanje Beograda 5. juna 1862., Godišnjica Nikole Čupića, Beograd 1913, knj. 32, str. 162—164, 167; Milenko Vukićević (Nestor Letopisac), »Čukur-česma«, *Vreme*, 18. IV 1922, 118, 5; Vladan Đorđević, »Čukur-česma i bombardovanje Beograda«, *Vreme*, 30. XI 1925, br. 1418; »Gostovanje zagrebačkih glumaca u vreme bombardovanja Beograda — Mandroviću su licejci napili zdravicu na svojim barikadama«, *Politika*, 2. VII 1929, 7600, 5; Drag. (Predrag) D. Stojaković, »Bombardovanje Beograda 1862. i uloga žandarmerije u tom događaju«, *Žandarmerijski kalendars 1935*, Kamenica 1935, 262, 268—269; Kosta N. Hrstić, *Zapisi starog Beograđanina*, Beograd 1937, 41—44, 82, 178—179, 180, 265, 364—416; Vladislav St. Kačanski, »Bombardovanje Beograda 1862. god.«, *Beogradske opštinske novine*, 1937, 574; D. R., »Bombardovanje Beograda 1862 — Pogrešan natpis u Dobročinoj ulici«, *Beogradske opštinske novine*, 1938, 10, 737; ĐUR, »Kraj oko nekadašnje Čukur-česme u prošlosti«, *Beogradske opštinske novine*, 1938, 2, 106; Dimitrije Marinković, *Uspomena i doživljaji 1846—1869*, Beograd 1939, 145—148; S. L. Popović, *nav. delo*, 28—29, 56, 68—69, 93, 161; *Stari Beograd*, 1951, 248, 251; Jovan S. Dajković, »Beograd i slučaji na Čukur-česmi — Bombardovanje Beograda«, *Godišnjak Muzeja grada Beograda*, 1957, IV, 313; Grgur Jakšić i Vojislav J. Vučković, *Spoljna politika Srbije za vladu kneza Mihaila*, Beograd 1963, 111; Z. P. Jovanović, *nav. delo*, 32—33, 80—81, 156—158; Mihajlo Petrović, »Beograd — nekadašnji centar velikog ribarstva«, *Naučnici*, Novi Sad—Beograd, 286—292; Dušan Popović, *Beograd kroz vekove*, Beograd 1964, 477; *Beograd u 19. veku*, Beograd 1967, 81; Polaksija D. Dimitrijević-Stošić, *Ključevi beloga grada*, Beograd 1967, 41; Dušan Ivančević, *Beogradske tvrđave i njene svatnje*, Beograd 1970, 73—74; Milan Jovanović-Stojimirović, *Silnete starog Beograda*, Beograd 1971, 32; D. Đurić-Zamolo, *nav. delo*, 110, 124—125, 148; Mladen St. Đuričić, »Još jednom o događajima na Čukur-česmi 1862.«, *Književne novine*, 1. IX 1977, br. 542, str. 9; N. S., »Saslušanje kuvara Karla Perolaja«, *Politika*, 13. VIII 1978, 23295, 15; Halim S. Davičo, *Perla — Pripravke o Beogradu*, Beograd 1978, knj. 1, 130; Stana Đurić-Klajn, »Od knjažesko-srpske bande do Beogradske filharmonije«, *Politika*, 23. IV 1979, 23544, 21; 25. IV, 23545, 23.

²⁷ AS, DS, 1862, 475; MID — V, 1862, I, 270; MUD — P, 1862, III, 87; IAB, UVB, 1862, XXII, 362; Plaćes justificatives, 839—392, 409—410. AS, F. O. 195, vol. 724, k. 103; Kratak istorijat razvoja poslednjih događaja u Beogradu zasnovan na iskazima svedoka očevidaca: Režime događaja koji su se odigrali u Beogradu od 15. do 18. juna 1862; ASANU, IZ, 12577/B—9; SN, 8. II 1862, 47, 57; 19. I 1863, 9, 27; *Srbobran*, 14. VI 1862, br. 47, str. 4; Đ. Gvozdenović, *nav. delo*, 6—7; M. Ban, *Srbija po bombardovanju Beograda*, 7—9; *Bombardovanje Beograda 5. juna*, 4; N. Popov, *Srbija i Turska*, 35—36, 38—39, 44; M. Alimpić, *nav. delo*, 319—320; Basanov, *nav. rad*, 5; J. Novaković, *nav. rad*, 166, 168; »Žrtve dužnosti«, 309; »Čukur-česma i bombardovanje Beograda«, 3, 7; I. Đ. Katanić-Kamičić, *nav. rad*, *Večernje novosti*, 4. VI 1912, 155, 2; »Bombardovanje Beograda« (iz uspomena), *Večernje novosti*, 3. VI 1912, 154, 1—2; S. V. 156, 1—2; V. Đorđević, »Čukur-česma i bombardovanje Beograda«, *Vreme*, 30. XI 1925, 1419; 1. XII, 1420; Drag. (Predrag) D. Stojaković, *nav. rad*, 272; K. M. Hrstić, *nav. delo*, 180—182, 185, 195; Mehmed R. Delić, »Turske starije u Beogradu«, *Beogradske opštinske novine*, 1937, br. 76, str. 255—256; D. Marinković, *nav. delo*, 145; Vladimir Stojančević, »Učešće južnoalovenskih dobrovoljaca u događajima oko bombardovanja Beograda 1862.«, *Godišnjak grada Beograda*, 1962—1963, IX—X, 246—247; *Beograd u XIX veku*, S2, 81, 220, 231; D. Đurić-Zamolo, *nav. delo*, 23—25, 71—73, 77—78.

koliko stotina nizama, i tvrdu Stambol-kaplju koju je držalo stotinak askera.²⁸ Istovremeno sa borbama, konzularni kor je cele noći nastojao da ih prekine i uspostavi kakvo-takvo primirje do trajnijeg rešenja. Nastojanja diplomata su urodila plodom, pa je pred jutro postignut sporazum da se borba prekine, a svi nizami povuku iz varoši na Kalemegdan. Tako je Beograd dočekao 4. juni praktično bez Turaka (kad su nizami napustili svoju policiju i Stambol-kaplju, ni preostale erlije nisu mogle ostati van gradskih zidina).²⁹ Međutim, mir je potrajao kratko. Turci su već sledećeg dana gotovo pet sati bombardovali varoš topovima sa grada, a nizami su, ponovo bez uspeha, pokušali da se sjure na Dorćol i povrate izgubljene pozicije u Šancu. Bombardovanje je izazvalo veliku paniku i masovno bekstvo stanovništva, pojavu brojnih pljački u opustelim turskim ali i u drugim mahalama, stvaranje dobrovoljačkih jedinica za odbranu varoši, takozvanih legija, dovodenje narodne vojske, najpre iz vračarskog, a zatim i iz drugih srezova, te uspostavljanje odbrambenog položaja oko Kalemegdana, sačinjenog od niza barikada i siste-

²⁸ AS, MID — 1, 1863, V, 133; MUD — prezidijal, 1862 (telegram J. Dimitrijevića N. Hristiću od 4. VI 1862); MUD — S, 1862, IV, 154; PO—22, 26; 75, 9; 121, 58; Nesređena grada, 1862 (telegram N. Hristića Milamu Antonoviću od 9. VI 1862); IAB, UVB, 1862, II, 482; XIV, 82; XX, 419; XXII, 381, 372; XXIV, 424; XXVII, 184; XXVIII, 276; XXIX, 121; 630 — 89, 150, 227; Longvort Bulveru 21. VI 1862; Pièces justificatives, 387—388, 393, 395, 397—412, 428. AS, F. O. 195, vol. 724, k. 103; telegram konzula Francuske, Engleske, Rusije i Turske poslanicima u Carigradu od 4. VI 1862; AS, F. Dokumenti u vezi s bombardovanjem Beograda 1862, dobijeni od MID SSSR (u daljem tekstu: MID SSSR), № 2845, list 376; Kratak istorijat razvoja poslednjih događaja u Beogradu zasnovan na iskazima svedoka očevidaca; Izveštaj I. F. Mondena o učešću trupa u događajima 3. 4. i 5. juna; ASANU, IZ, 12577/B—9; Vlastoje Aleksijevič, *Savremenici i poslednici Posetija Obradovića i Vuka Stefanovića Karađžića*, knj. IV, 83; knj. VII, 167—168; NB, OPF, R. 425; Svetovid, 14. VII 1860, IX, 29; SD, 13. II 1862, 13, 3; 16. VI, 47; 1—23, VI, 49, 1—2; *Srbrobran*, 10. VI 1862, 1, 14, 176—177; 183—188, 190—191; Domljan, VI, 95; Senatizam za 1862. godinu, 18. D. Gvozdanić, *nav. delo*, 8, 34; M. Ban, *Srbija po bombardovanju Beograda*, 8, 10; *Bombardovanje Beograda 5 Junija*, 5; *Diplomatska akta o bombardovanju Beograda*, SN, 6, VI 1863, 66, 254; J. Ristić, *Bombardovanje Beograda (1862)*, 29; N. Popov, *Srbija i Turska*, 38—49; M. Allmipč, *nav. delo*, 319—327; Bašanov, *nav. rad*, 5; *Čukur-česma i bombardovanje Beograda*, 4; *Bombardovanje Beograda* (iz uspomena), *Večernje novosti*, 30, I 1912, 154, 1—2; M. Dobrić, *nav. rad*, *Trgovački glasnik*, 29, III 1912, 68, 1; *Bombardovanje Beograda 1862—1912*, *Stampa*, 5, VI 1912, br. 123, str. 1; J. Novaković, *nav. rad*, 164, 166—168; E. J. Cvetić, *Spomenici Jgodine*, Niš 1914, II, 6; J. Grujić, *Zapisi*, III, 7; Milenko Kukićević (Nestor Letopisac), *Stambol-kaplja — Godišnjica bombardovanja Beograda 1862. godine*, *Vreme*, 3, 4, i 5. VI 1922, br. 164, str. 3; V. Đorđević, *Čukur-česma i bombardovanje Beograda*, *Vreme*, 1419, 1420, 1421; D. N. Jovanović, *nav. rad*, 141—142; *Spomenica Beogradske trgovačke omladine 1880—1930*, Beograd 1931, 62; *Pisma Ilije Garašanina Jovanu Marinoviću*, Beograd 1931, knj. II, 97—98, 101; Midrag Ibrovac, *Jedna francuska književnica očevidca bombardovanja Beograda — Uspomene Amable Tasti*, *Politika*, 23. VI 1932, br. 8651, str. 1—2, 24. VI, 8662, 4; Drag. (Predrag) Stojaković, *nav. rad*, 271—272, 274—275; K. N. Hristić, *nav. delo*, 4, 24, 176—177; 183—188, 190—191; Gliša Elezović i Pera Popović, *Dva turska plana Beograda — Beogradske opštinske novine*, 1937, br. 1—2, str. 65—68; V. S. Kačanek, *nav. rad*, 574—575; D., *iz beogradske prošlosti*, *Beogradske opštinske novine*, 1938, br. 11, str. 847; D. Marinković, *nav. delo*, 145—148; S. L. Popović, *nav. delo*, 77, 82, 84—88, 105, 350, 415; *Stari Beograd*, Beograd 1951, 242—243; Vojislav Mihailović, *Iz istorije saniteta u obnovljenoj Srbiji od 1804—1860*, Beograd 1951, 568—569; Jakov Ignjatović, *Rapsodija iz prošlog srpskog života — Memoari — Odabrana dela*, Novi Sad, 1953, knj. VIII, 447; Vladimir Stojančević, *Učešće južnoslovenskih dobrovoljaca*, 245—246; G. Jakšić i V. J. Vučković, *nav. delo*, 41; *Beograd u XIX veku*, 17, 20, 52, 81—82, 216, 221, 245; M. Jovanović-Stojimirović, *nav. delo*, 60—61, 98; Miroslav Milovanović, *Osnovno školstvo Niša i okoline u XIX veku i početkom XX veka*, Niš 1975, 232; D. Đurić-Zamolo, *nav. delo*, 37—38, 44—45, 71—72, 149.

²⁹ AS, IG — 1272, 1912; IAB, UVB, 1862, XVII, 294; Longvort Bulveru 19. i 21. VI 1862; Pièces justificatives, 415; Izveštaj Tastiya od 6. juna; Izveštaj Mondena o učešću trupa; Razlike događaja koji su se odigrali u Beogradu od 3. do 5. juna 1862; ASANU, IZ, 12577/B—9; SN, 7, VI 1862, 65, 255; *Srbrobran*, 10. VI 1862, 46, 1; M. Ban, *Srbija po bombardovanju Beograda*, 9—10; *Bombardovanje Beograda 5 Junija*, 8—9; *Diplomatska akta o Srbskim poslovima — Francuski generalni konzul u Beogradu ministru spoljnih poslova 4. juna 1862*, SN, 19, I 1863, 9, 27; *Diplomatska akta o bombardovanju Beograda*, SN, 6, VI 1863, 66, 253—254; J. Ristić, *Bombardovanje Beograda (1862)*, 29—30; N. Popov, *Srbija i Turska*, 40—41, 46—50; M. Allmipč, *nav. delo*, 321; *Čukur-česma i bombardovanje Beograda*, 5, 8—9; I. Đ. Kantić-Kamičić, *nav. rad*, *Večernje novosti*, 5. VI 1912, 156, 2; *Bombardovanje Beograda* (iz uspomena), *Večernje novosti*, 5. VI 1912, 156, 1—2; V. Đorđević, *Čukur-česma i bombardovanje Beograda*, *Vreme*, 1422; D. N. Jovanović, *nav. rad*, 142, 140; *Pismo I. Garašanina J. Marinoviću*, II, 97—98, 108; M. Ibrovac, *nav. rad*, 2, 4; Drag. (Predrag) D. Stojaković, *nav. rad*, 273—275; K. N. Hristić, *nav. delo*, 125, 182—184, 187—192, 195; D. P., *nav. rad*, 737; Stevan Šegodin, *Bombardovanje Beograda 1862. godine*, — Izveštaji tadašnjeg austrijskog konzula Konrada Vasića, koji je bio osumnjičan da je nagovorio turskog pašu da bombarduje Beograd, *Vreme*, 20. XI 1938, br. 3910, str. 5; D. Marinković, *nav. delo*, 146; G. Jakšić i V. J. Vučković, *nav. delo*, 111.

ma rovova. Knez se vratio sa putovanja po severozapadnoj Srbiji uveče 5. juna i sutradan obrazovao Vrhovnu komandu odbrane Beograda na čelu sa vojnim ministrom Ipolitom Florentinom Mondenom.²⁰

Mada tokom ovog sukoba nisu zabeležene ljudske žrtve među Jevrejima, on je iz temelja potresao njihovu mahalu na dunavskoj padini, bar onoliko koliko je uzdrmao i celokupnu privrednu aktivnost u prestonici Srbije. Najpre su od 3. do 5. juna veoma stradali od pljačke, možda i više od ostalih delova čaršije jer su se našli na pretežno turskom Dorčolu, koji je već posle prvih borbi opusteo i gde su lopovi bar za izvesno vreme mogli nesmetano raditi svoj posao. Čak je zabeležen slučaj da je major Ranko Alimpić morao uhapsiti četvoricu pripadnika regularne vojske kod kojih su nađene jevrejske stvari. Lopova je bilo i među samim Jevrejima. Dvadesetogodišnji kafanski momak Moša Eškenazi Parloh pokrao je Moši Rusou gomilu zlatnih i srebrnih stvari i prodao ih u Zemunu, a Elijas Haim Amodaj je bio otkriven za pljačku Bohore, udovice Moše Mevoraha. Kad je knez Mihailo proglasio vanredno stanje, većina lopova se brzo našla pred prekim vojnim sudom kome je predsedavao pukovnik Radisav Nikolić. Dvojica Jevreja bila su među onima koji su trebalo da iskuse najteže kazne: Parloh 10 godina, a Amodaj 15 godina roblje u teškoj gvozdju. Srećom po Amodaja, Bohora se obratila vlastima i izjavila da je on nije pokrao i zamolila da ga oslobode kao nevinog...²¹

Borbe, bombardovanje i pljačke veoma su uplašili trgovački i zanatlijski svet, tako da su iz Beograda do polovine juna neprekidno i u svim pravcima tekle kolone

²⁰ AS, DS, 1862, 399; MUD — prezidijal, 1862 (telegram knaza knežinji 5. VI 1862; telegram Koste Cukića ministru kome bilo 5. VI 1862; telegram Milana Aćimovića N. Hnetiću 5. VI 1862), Ministarstvo finansija (u daljem tekstu: MF) — P, 1863, 1, 127; Ministarstvo vojno (u daljem tekstu: MV), nesredena građa [Kondukt-lista za 1878. godinu]; FO — 39, 219; 72, 216; IG — 1331; IAB, UVB, 1862, XIV, 343, 244; XVIII, 324; XX, 50, 250, 218; XXII, 208, 210; XXVI, 128; XXIX, 122, 631—95, 97, 131, 153; Longvort Bulveru 17, 18, 19, 21. VI 1862; AS, F. O. 185, vol. 724, k. 103; Vlangalli Balabinu 6. VI 1862; AS, F. MID SSSR, № 6558, 23; Telegram Ašir-paše od 17. VI 1862; Protestni akt konzula Longvorta, Tastija, Vlangallija i Maronija od 17. VI 1862; Izveštaji Tastija od 21. i 23. VI 1862; ASANU, IZ, 12577/B—9; SN, 7, VI 1862, br. 65, str. 258; *Srbobran*, 14. VI 1862, br. 47, str. 4; Ustrojstvo Državnog saveta od 17. VII 1861; Zbornik zakona i uredbi, XIV, 147—156; Pravila za rukovanje vensanskim puškama, Beograd 1861, str. 24—25; Sematizam za 1862. godinu, 62—65, 8; M. Ban, *Srbija po bombardovanju Beograda*, 11—15; *Bombardovanje Beograda 5. juna*, 10—12, 15; «Diplomatska akta o srpskim poslovima», SN, 19, I 1863, 9, 27; «Diplomatska akta o bombardovanju Beograda», *Vidovdan*, 4. VI 1863, 64, 1; «Diplomatska akta o bombardovanju Beograda», SN, 8, VI 1863, 66, 254; J. Ristić, *Bombardovanje Beograda (1862)*, 30—33, 35—36; N. Popov, *Srbija i Turak*, 50—54; Pera Boroavljević, «U korist naoružanja naše vojske», *Retnik*, 1887, knj. XVIII, sv. VI, 474—475; M. Alimpić, *nav. delo*, 195, 297, 318, 322—326, 329—341, 343—346, 371; Milovan T. Jančić, «Samo se prekrstimo (u spomenicu Svetoandrejske skupštine)», *Vedernje novosti*, 14. I 1899, 14, 1; Ajaks, «Bombardovanje Beograda (zvuči iz prošlosti)», *Branik*, 20. I 1901, br. 9, str. 1; Basanov, *nav. rad*, 3; Čukur-Česma i bombardovanje Beograda, 5—6, 9; I. Đ. Katanić-Kamički, *nav. rad*, *Vedernje novosti*, 6. VI 1912, 157, 1; M. Dobrić, *nav. rad*, *Trgovački glasnik*, 29. III 1912, 68, 1; *Bombardovanje Beograda 1862—1912* (tz uspomena), *Vedernje novosti*, 6. VI 1912, 157, 1—2; J. Novaković, *nav. rad*, 170—173; Slobodan Jovanović, *Druga vlada Miloša i Mihaila (1858—1868)*, Beograd 1923, 102—103; V. Đorđević, «Čukur-Česma i bombardovanje Beograda», *Vreme*, 1422, 1423, 1424, 1426; Ljubomir Stojanović, *Vuk Stefanović Karadžić*, Beograd — Zemun 1924, 693, 702—705; *Spomenica 75-godišnjice Vojne akademije 1850—1925*, Beograd 1925, 219; Slobodan Jovanović, *Ustavobranitelji i njihova vlada (1838—1858)*, Beograd 1925, 147—148; Svetislav Sumarević, «Bombardovanje Beograda 1862», *Radio-Beograd*, 11. VIII 1929, br. 22, str. 2; D. N. Jovanović, *Bombardovanje Beograda 1862*, 140—147; *Pisma I. Garašanina J. Marinoviću*, II, 75; M. Ibrovac, *nav. rad*, 4; Svetislav Sumarević, «Sedamdesetogodišnjica bombardovanja Beograda», *Jugoslovenske narodne novine*, Beograd 1. VI 1932, br. 3, str. 76; Drag. (Predrag) D. Stojaković, *nav. rad*, 278—278; K. N. Hnetić, *nav. delo*, 175, 194—196, 198—203, 448; V. Kačanski, *nav. rad*, 575—577; S. Sagadin, *nav. rad*, 5; J. S. Dajković, *nav. rad*, 323; *Beograd u XIX veku*, 82—83, 222, 223; Vladimir Stojanović, *Učešće jugoslovenskih dobrovoljaca*, 242; G. Jakšić i V. J. Vučković, *nav. delo*, 111—113; *Arhivska građa o Vuku Karadžiću*, Beograd 1970, 553—554; Vušk Stef. Karadžić, *Pisma*, u ediciji «Speka književnost u sto knjiga», Novi Sad—Beograd, 229, 247—248, 270.

²¹ IAB, UVB, 1862, XIV, 44; XXIX, 164; 631 — 148, 233, 239.

izbeglica. Dok su srpske dućandžije i majstori sa kolima punim čeljadi, espapa i pokućstva išli uglavnom prema unutrašnjosti zemlje u nadi da će obnoviti posao u nekoj od varoši bez Turaka. Jevreji su gotovo listom prešli u Zemun, a zatim pohvatili veze s rođacima i sunarodnicima te produžili u druge i dalje gradove po Austro-Ugarskoj. Koliko je njihov pokret u tom pravcu bio izrazit svedoči i jedan od nekoliko crteža Feliksa Filipa Kanica koji se odnose na ove događaje, a na kome poznati putnik prikazuje kolonu Jevreja tek prešlih na drugu stranu Save. Međutim, bilo je i onih koji su naviknuli na uslove rada u Turskom Carstvu i zbog rođaćkih veza u Bosni, npr. Leon Haim Davičo, radije odlazili u taj vilajet. Nakon isvesnog vremena posle ovog egzodusa, diplomatskog rešenja krize na konferenciji u Kanlidži i smirenja u Srbiji, beogradski Jevreji su se kao i ostala čaršija vratili u svoju staru mahalul i druge sokake na Dorčolu.³²

ŽIVOTA ĐORĐEVIĆ

S u m m a r y

BELGRADE JEWS IN THE 1862 EVENTS

This paper describes the tension which existed between the Turks and Serbs and the numerous disturbances which took place during the first months of 1862. The Jews could not avoid these events for their mahalla which was situated under the Kalemegdan and on the Danube banks was surrounded by Turkish settlements and there were also Jews who were living among the Turks. The number of victims of Turkish violence was disproportionate with the number of the Jewish colony. The Jews requested for help from the Serbian authorities. In the text there are many examples cited showing the Turkish attacks on Serbs and Jews. The case of Juda Perera happened on the same day when the incident at Čukur Česma. It is due to the fights, bombardment and robbery which followed that the Jews fled to Zemun.

³² As, DS, 1862, 394; MUD — S, 1863, II, 85; MUD — prezidijal, 1862 (komesar Danić Sudu okruga beogradskog 8. VI 1862; komesar Danić N. Hristiću 9. VI 1862); MF — P, 1863, I, 127; PO — 21, 9; 35—274, 275, 276; 72 — 216, 217, 218, 220; NOU, nesređena građa, 1862; IAB, UVB, 1852, XIV, 223, 443; XV, 213, 298, 314, 402; XX, 419; XXII, 9, 228, 372; XXIII, 147, 165, 191; XXVI, 426; XXIX, 121; XXX, 305; 631 — 100, 107, 120, 129, 233, 235; Izveštaji Tasltija od 9, 10, i 12. VII 1862. godine; ASANU, IZ, 12577/B—9; AII, N-Lj, k. 61, 1/255, 1/7; 1/257, 1/7; *Srbobran*, 14. V 1862, 47, 1; 3. VII, 52, 2; *Komarac*, Novi Sad, 30. VI 1862, br. 18, str. 72; *Matiija Ban, Srbija pred konferencijom, Beograd 1862*, 3—5, 22; *Bombardovanje Beograda 5. juna*, 15; *Diplomatska akta o bombardovanju Beograda, Vidovdan*, 4. VI 1863, br. 64, str. 1; J. Veselić, *nav. rad. Svetovid*, 1. X 1863, 108, 2; N. Popov, *Srbija i Turska*, 53, 55; M. Allimpić, *nav. delo*, 342—345; Ajaks, *nav. rad.*; *Čukur Česma i bombardovanja Beograda*, 6; *Bombardovanje Beograda 1862—1912* (iz uspomena), *Večernje novosti*, 6. VI 1912, 157, 1—2; J. Novaković, *nav. rad.* 172—175; V. Đorđević, *Čukur Česma i bombardovanja Beograda*, *Vreme*, 1423, 1425; S. Sumarević, *Sedamdesetogodišnjica bombardovanja Beograda*, 77—78; M. Ibrovać, *nav. rad.* 4; K. N. Hristić, *nav. delo*, 184, 359; V. Kačanski, *nav. rad.* 576—577; D. Marinković, *nav. delo*, 147; Ž. P. Jovanović, *nav. delo*, 56—57; *Beograd u XIX veku*, 22, 83, 220, 223—224, 268.